

й наполегливо підтримувала всі починання київської Старої Громади Івана Бутича також сміливо можна назвати “українським Никодимом” нашого часу. Усе своє життя він тихо, але неухильно робив ту працю, яка, за відомою легендою про будівництво лаврської дзвіниці, спочатку ніби занурювалася в землю, щоб по закінченні останнього ярусу випірнути враз із-під землі у всій своїй красі й силі.

Попри вроджені різні вади – у дитинстві він перехворів на поліомієліт, йому було важко ходити, говорив із затинаннями – він дуже багато працював, був рухливою людиною. Щодня з 9-ї – 10-ї ранку, з годин відкриття читального залу архіву і до його закриття, І. Бутича можна було бачити там за столом, заваленим архівними справами, копіюючи козацький скоропис XVII–XVIII ст. Це був невтомний трудівник, який працював на роботі, вдома і навіть у гостях. Для нього робота не була подвигом, це було його звичайним життям, – без праці, як без повітря він не міг існувати. Нині в його помешканні лежать сотні папок, заповнених копіями документів, листуванням, проектами видань, рукописами наукових статей. Його природна і щира скромність не знала меж. І. Бутич не любив марнославства, посиденьоку президія, не гнався за заробітками й нагородами. Усі житейські блага для Івана Лукича були великою марнотою. Він не потребував слави, мабуть, і не задумувався над цим ніколи. Усі удари долі сприймав з подиву гідним стоїцизмом і філософським ставленням до життя. Як не можна було робити одну справу – робив іншу, ту, що дозволяли наразі робити, аби лише на користь і на благо рідної України. Іван Лукич з усіма принципово розмовляв виключно українською мовою і цим визначив національне спрямування багатьох людей (це він до певної міри українізував М. Крячка та А. Катренка). У такому поводженні він, можливо, вбачав якусь місієність. У 1880-х І. Франко у Києві одружився з надніпрянською українкою О. Хоружинською. І. Бутич у 1959 р. побрався із галичанкою із Самбора Марією Іванівною Лозинською, яка на все життя стала його відданою дружиною, товаришем і співником усіх починань.

А скільки мужності треба було мати І. Бутичу, щоб узяти на роботу в історичний архів опального В. Стуса або підтримувати взаємини з колишнім головнокомандувачем УПА Василем Куком, який упродовж десятиліть був другом родини Бутичів. І. Бутич добре знав знамениту політкаторжанку жінку-легенду Надію Суровцову, листувався з нею. І саме І. Бутичу вона залишила один з машинописних варіантів своїх спогадів. Отже, маланчуки-мітюкови мали, очевидно, підстави вважати І. Бутича потенційним ворогом системи, якого треба “вичистити” з архівів, як колись у 1930-ті рр. “вичистали” його попередників. І Іван Крип’якевич не випадково майже п’ятнадцять років товаришував з І. Бутичем (залишилося їхнє цікаве листування, що може скласти об’ємну книжку), довіряв йому свій цінний для науки архів і саме Івана Лукича назвав одним із своїх посмертних розпорядників.

Іван Лукич залишив по собі дуже багато. З часом буде видаватися його неопублікована спадщина, листування. Його архів передбачається передати ЦДІА України у м. Києві, де повинен утворитися окремий особовий фонд І. Л. Бутича. Було б добре зібрати й видати спомини людей, які його знали, частково це вже робиться у виданні “Пам’ятки України”. Але вже сьогодні ясно – поки є справа, якій ми служимо, Іван Лукич Бутич завжди буде нашої пам’яті.

Ігор Гурич (Київ)

Ротач Петро Петрович (1925–2007). 13 червня 2007 р. у Полтаві пішов з життя краєзнавець і літературознавець Петро Петрович Ротач. За два тижні до його смерті заходами С. Білоконя вийшов біобібліографічний покажчик (187 сторінок журнального

формату), який підсумував багатолітню працю видатного дослідника у галузі історичного та літературнокраєзнавства. Петро Петрович ще встиг погортати це видання. Воно вперше вповні явило реальний масштаб Ротачевого внеску в українську культуру зробленого, переважно, всупереч обставинам.

Петро Петрович народився 24 січня 1925 р. на хут Калениківщина, нині с. Слобідка Талалаївського району Чернігівської області, у селянській родині, яка під час колективізації зазнала репресій. У 1941 р., закінчивши дев'ять класів, розпочав трудову діяльність у редакції талалаївської районної газети. У 1942–1945 рр. він, перебуваючи як остарбайтер у Німеччині, надрукував у еміграційних журналах “Пробоем” і “Дозвілля”, у газеті “Земля” низку прозових і поетичних творів про розкуркулення голод, підписуючись Пет. Ро, П. Р. Тоді познайомився з багатьма українськими літераторами (відомий літературознавець і літературний критик Г. Костюк присвятив зустрічам із Ротачем кілька сторінок у мемуарах “Зустрічі і прощання”¹). Ротач перебував у англійській окупаційній зоні й мав змогу залишитися в Німеччині. Однак вирішив повернутися додому де, як сам згодом свідчив, “протягом 40 років перебував під моральним тиском і наглядом органів КГБ”². Лише у 1954 р. вдалося здобути вищу освіту у Полтавському педагогічному інституті. Працював методистом культурноосвітньої роботи, шкільним бібліотекарем, викладав мову й літературу в школах, у Полтавському інженерно-будівельному інституті.

Від початку 1960-х років Петро Петрович починає активно друкуватися у фаховій і літературно-художній періодиці. Статтю “І. Ф. Павловський – історик Полтавщини” було вміщено в “Українському історичному журналі”, публікацію невідомого формулярного списку письменника Л. Боровиковського – у журналі “Радянське літературознавство”, низку краєзнавчих нотаток – у харківському “Прапорі”. Та найтісніша співпраця налагодилася в Ротача з редакцією “Науково-інформаційного бюлетеня Архівного управління УРСР” (згодом – “Архіви України”), яка під керівництвом І. Бутича стрімко перетворювала вузькофахове відомче видання на помітне культурологічне не лише загальноукраїнського масштабу. Ротач друкує в журналі статті “Нові матеріали до історії Полтавщини”, “Котляревський в дослідженнях І. Ф. Павловського”, “Штрихи до біографії Л. І. Боровиковського”, “Полтавський список «Хустини» Т. Г. Шевченка” та ін. На сторінках видання дослідник виступав так часто, що – аби не привертати зайвої уваги культурологіву цивільному – частину статей, рецензій, заміток підписував прибраними іменами (П. Чатор, П. Р., П. Ч.). Від 1965 р. з числа в число в журналі друкується Ротачева “Літературна Полтавщина” – як “Матеріали до Українського біографічного словника”. Цю його працю, створявану протягом багатьох років, засновано переважно на ексклюзивних джерелах, часто – на неопублікованих матеріалах з архіву укладача (автобіографії, мемуари, листування). У передмові до названого біобіографічного покажчика його відповідальний редактор С. Білокінь слушно зазначав: “Фактично проект Петра Ротача мав ширші рамки, аніж «Літературна Полтавщина». Під пером ученого утворювався Український біографічний словник з епіцентром у серці колишньої Гетьманщини”³. Ротач завів до “Літературної Полтавщини” персоналії, що їх у тогочасній матеріковій Україні зовсім у той період не згадували (приміром, літератор і

¹ Див.: Костюк Г. Зустрічі і прощання: Спогади. – Edmonton; Toronto, 1998. – Кн. II. – С. 154–157.

² Ротач Петро Петрович: Біобіографічний покажчик – К., 2007. – С. 9.

³ Там само. – С. 6.

педагог Г. Ващенко, який перебував на еміграції), коректно подавав відомості про діячів, яких зазвичай обвішували буржуазно-націоналістичними налічками (наприклад, про П. Куліша). Це не лишилося непоміченим: на початку 1970 р. газета “Зоря Полтавщини” вмістила погромницьку статтю невідомого автора, в якій Ротачеві були поставлені на карб і друки в українських еміграційних виданнях воєнної пори, і об’єктивізм та тенденційність у доборі персоналії і їхніх характеристиках у “Літературній Полтавщині”. Влада прислухалася до висновку автора статті про те, що “таким творам не місце в радянській пресі, покликаний нести в маси сяйво лєнінських ідей”⁴. Публікацію “Літературної Полтавщини” було припинено (не з’явилися друком статті на літери Ю і Я). Ротач пригадував згодом, що, “незважаючи на звернення групи науковців (О. Дунаєвський, О. Храбровицький та ін.) з проханням завершити журнальну публікацію, редакція після звільнення з посади редактора І. Л. Бутича відмовила в публікації в різкій формі просила її більше не турбувати”⁵.

Відтоді й до кінця вісімдесятих років Ротачеві публікації у київських журналах майже не з’являлися. Публікував свої студії переважно у районних газетах Полтавщини й Чернігівщини, в українських виданнях у Польщі (“Наше слово”, “Наша культура”, “Український календар”), у російських наукових і літературно-художніх часописах (“Літературное обозрение”, “Подъем”, “Урал”) і масових газетах (“Вечерний Челябинск”, “Кировская правда”, “Орский рабочий”), а в Полтаві – лише в газеті “За будівельні кадри”, органі інженерно-будівельного інституту. Протягом цих літ він, не маючи змоги широко друкуватися усе ж невтомно доповнював “Літературну Полтавщину”, опрацьовував інші дослідницькі сюжети, записував спогади, збирав документи.

Першу книжку Ротачевих культурологічних і літературознавчих етюдів – “Світло рідної хати” – було видано у скромному поліграфічному оформленні (малочитабельний ротапінт!) у Талалаївці на Чернігівщині у 1989 році. Згодом, уже в незалежній Україні, його дослідження інтенсивно видавалися в Полтаві й на Полтавщині: дві книжки студій про полтавську шевченкіану (“Від Удаю до Орелі”, “Від Яготина до Полтави”), “Колоски з літературної ниви. Літературний календар Полтавщини”, томи вибраних статей “І слово, і доля, і пам’ять...”, “Рядки за рядками, літа за літами...”, збірники “Поклик через століття Іван Котляревський і Полтава”, “Поет із роду Боровиків. Матеріали до біографії поета і байкаря Л. І. Боровиковського”, біографічний довідник “Розвіяні по чужині. Полтавці на еміграції”, перший том регіональної енциклопедії “Полтавська шевченкіана”. Дослідник був бажаним автором “Української літературної енциклопедії”, “Енциклопедії сучасної України”, “Шевченківської енциклопедії”, багатьох фахових журналів (“Київська старовина”, “Народна творчість та етнографія”, “Пам’ятки України”, “Слово і час”). Продовжив Ротач і публікаторську роботу, до якої долучився ще в шістдесятих роках, упорядкувавши збірники творів Л. Боровиковського (разом зі С. Крижанівським) й О. Афанасьєва-Чужбинського. Він підготував до друку спогади М. Кононенка, щоденники О. Ізарського і його романи “Полтава” та “Столиця над Ізаром”, низку інших видань. З’явилися друком також кілька книжок поезії і прози Ротача.

⁴ *Пліш М.* Чортополох // Зоря Полтавщини. – 1970. – 16 січ.

⁵ *Ротач П.* Доля “Літературної Полтавщини” // Бібліографія українознавства: Бюлетень Комісії української бібліографії Міжнародної асоціації українців. – [Львів], 1992. – [Вип.] I. – С. 18.

Незважаючи на тяжку хворобу, Петро Петрович працював майже до останніх днів життя. 15 лютого 2007 р. він писав до мене: “Жаль, що багато розпочатих праць моїх не завершено. [...] Колись (і це багато років підряд) я міг сидіти за столом чи не весь день, тепер – короткі години. А роботи ж! Свої задуми, листи, читання (бодай проглядання) газет, журналів, книг, які надсилають мені друзі...”.

Ротач передав деякі матеріали зі свого архіву до відділу рукописних фондів та текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України і до Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. Однак більша частина архіву поки залишається в родині небіжчика.

Петро Петрович Ротач – один із дослідників, чиї студії істотно коригують звичаєне уявлення про краєзнавство як аматорство. Його праці, що виразно засвідчують спроможність усвідомлювати і розглядати на новому джерельному матеріалі регіональні явища як складники загальноукраїнського історичного літературного процесу, безумовно, є наукою.

Дослідники нових поколінь звертатимуться і до давніших Ротачевих публікацій і до тих, що незабаром прийдуть до читача (видавництво “Критика” завершує підготовку до друку збірника листів письменників до Ротача з коментарями адресата, має побачити світ другий том “Полтавської шевченкіани”). Високофахові праці, яким судилося довге життя, – запорука тривкої пам’яті про Петра Петровича Ротача.

Віктор Дудко (Київ)